

Iqtisodiy o'sish va uning modellari

Umarova M.A.

*Ilmiy rahbar: Millat umidi universiteti
Xalqaro biznes va moliya kafedrasida
prof. i.f.d.*

**Gulyamov Laziz
Nodirbekovich**

*Millat Umidi universiteti,
BA-203 guruh, 2-kurs talabasi*

Annotatsiya ; Ushbu tezisdagi iqtisodiy o'sishning mohiyati, turlari (ekstensiv va intensiv), asosiy omillari hamda uning asosiy modellari (Harrod-Domar, Solow-Swan neoklassik modeli va endogen o'sish modellari) solishtirma tahlili amalga oshirilgan. An'anaviy (Keynescha/Harrod-Domar) modellar asosan jamg'arma va investitsiyalarga asoslanib, qisqa muddatli muvozanat va "pichoq ustida" muvozanatni ta'kidlaydi. Zamonaviy neoklassik (Solow) va endogen modellar esa texnologik taraqqiyot, inson kapitali va innovatsiyalarning ichki omillarini hisobga olib, barqaror uzoq muddatli o'sishni tushuntiradi. Tadqiqot natijalari O'zbekiston iqtisodiyotida "O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida inson kapitali, texnologiyalar va institutsional islohotlarni kuchaytirish orqali barqaror o'sishni ta'minlash imkoniyatlarini ko'rsatadi. Amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: iqtisodiy o'sish, Harrod-Domar modeli, Solow modeli, endogen o'sish, ekstensiv va intensiv o'sish, texnologik taraqqiyot, O'zbekiston iqtisodiyoti.

Abstract ; This thesis presents a comparative analysis of the concept, types, and main models of economic growth (Harrod-Domar, Solow-Swan neoclassical model, and endogenous growth models). Traditional (Keynesian/Harrod-Domar) models focus on savings and investment, emphasizing short-term equilibrium and the "knife-edge" balance. Modern neoclassical (Solow) and endogenous models account for technological progress, human capital, and internal innovation factors to explain sustained long-term growth. The study highlights opportunities for Uzbekistan to achieve sustainable growth through the "Uzbekistan – 2030" strategy by strengthening human capital, technologies, and institutional reforms. Practical recommendations are developed.

Keywords: economic growth, Harrod-Domar model, Solow model, endogenous growth, extensive and intensive growth, technological progress, Uzbekistan economy.

Kirish. Zamonaviy globallashtirish sharoitida iqtisodiy o'sish har qanday mamlakatning raqobatbardoshligini oshirish hamda aholi farovonligini ta'minlashda

hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Jahon iqtisodiyotida yuz berayotgan chuqur tarkibiy o'zgarishlar, texnologik taraqqiyot va innovatsion rivojlanish jarayonlari iqtisodiy o'sishning yangi manbalarini aniqlashni taqozo etmoqda.

Iqtisodiy o'sish nazariyalarining evolyutsiyasiga nazar tashlaydigan bo'lsak, dastlabki yondashuvlar, xususan Harrod-Domar modeli, asosan investitsiya va jamg'armalar o'rtasidagi bog'liqlikka tayanib, qisqa muddatli iqtisodiy o'sishni izohlashga qaratilgan. Biroq ushbu model uzoq muddatli barqaror rivojlanishni tushuntirishda ma'lum darajada cheklangan hisoblanadi. Keyinchalik shakllangan Solow modeli hamda Endogen o'sish nazariyasi esa texnologik innovatsiyalar, inson kapitali va institutsional omillarning rolini markaziy o'ringa qo'yib, iqtisodiy o'sishning uzoq muddatli manbalarini yanada chuqurroq yoritib beradi.

Bugungi kunda O'zbekiston – 2030 strategiyasi doirasida barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Ushbu strategik yo'nalish mamlakatda innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish, inson kapitalini rivojlantirish va investitsiya muhitini yaxshilash orqali yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlariga erishishni nazarda tutadi.

Mazkur tezisning asosiy maqsadi — iqtisodiy o'sishning turli nazariy modellari o'rtasida qiyosiy tahlil o'tkazish hamda ularni O'zbekiston iqtisodiy sharoitida qo'llash imkoniyatlarini aniqlashdan iborat.

Iqtisodiy o'sish — mamlakatda tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarish hajmining, ya'ni real yalpi ichki mahsulot (YaIM) yoki jon boshiga YaIMning ortib borishi bilan ifodalanadi. Iqtisodiy o'sishning ikki asosiy turi mavjud: ekstensiv va intensiv o'sish. Ekstensiv o'sish ishlab chiqarish omillari — ishchi kuchi va kapital hajmini ko'paytirish hisobiga ta'minlansa, intensiv o'sish resurslar samaradorligini oshirish, texnologiyalarni joriy etish hamda inson kapitalini rivojlantirish orqali amalga oshiriladi.

An'anaviy modellar (Keynscha yo'nalish)

Harrod-Domar modeli (1939–1946): Harrod-Domar modelida iqtisodiy o'sish jamg'arma stavkasi s va kapital-mehnat nisbati v ga bog'liq. U kapitalning mahsulotga doimiy nisbatini, shuningdek, ishchi kuchining doimiy mutlaq o'sishini nazarda tutadi. Modelga ko'ra, kerakli jamg'arma sY va zarur investitsiya gvY (bu yerda g - o'sish sur'ati, Y - mahsulot) mos kelishi kerak: $sY = gvY$, shundan kelib chiqadiki, asosiy o'sish qonuni $g = s / v$. Ya'ni, barqaror o'sish sur'ati jamg'arma stavkasining kapital-mehnat nisbatiga nisbatiga teng. Model shuni ko'rsatadiki, cheklangan resurslar va doimiy "kafolatlangan" o'sish sur'atiga ehtiyoj s yoki v ni o'zgartirmasdan muvozanatli o'sishga erishib bo'lmasligiga olib keladi. Tanqidchilar bu munosabatlarning qattiqligini (sabit s , v) ta'kidlaydilar, bu esa modelni haddan tashqari soddalashtiradi. Zamonaviy sharoitda ushbu model investitsiyalarning rolini ta'kidlaydi: YaIMda investitsiyalarning ulushi qanchalik yuqori bo'lsa, potentsial o'sish shunchalik yuqori bo'ladi (boshqa barcha narsalar teng bo'lganda). Aniqlik uchun biz an'anaviy (Harrod-Domar) va zamonaviy (Solow/endogen) modellarni taqqoslashni taqdim etamiz:

Bu Keynes nazariyasini uzoq muddatga kengaytirish. O'sish sur'ati jamg'arma darajasi (s) va kapitalning chiqish nisbati (v yoki k) ga bog'liq:

$$g = s / v \text{ (} g \text{ — o'sish sur'ati).}$$

Buning afzalliklari shundaki investitsiya va jamg'armaning muhimligini ta'kidlaydi, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun qulay.

Kamchiliklariga keladigan bo'lsak, "pichoq ustida muvozanat" (knife-edge) — kichik og'ishlar ishsizlik yoki inflyatsiyaga olib keladi; texnologik o'zgarishlarni hisobga olmaydi.

Zamonaviy modellar

Solow-Swan neoklassik modeli (1956): Robert Solow (Nobel mukofoti sovrindori) texnologik taraqqiyotning tashqi omil sifatidagi rolini kiritish orqali tahlilni kengaytirdi. Solow modeli Kobb-Duglas ishlab chiqarish funksiyasini qo'llaydi, (bu yerda mahsulot ishlab chiqarish kapital K va mehnat L ga bog'liq). Qisqa muddatli o'tish davrida, ishchi kuchi o'sishi va kapital to'planishining belgilangan parametrlari bilan iqtisodiyot barqaror holatga moyil bo'ladi. Modelning asosiy xulosasi shundaki, uzoq muddatda jon boshiga ishlab chiqarishning o'sishi texnologik taraqqiyot sur'ati bilan belgilanadi. Solow innovatsiyalarni hisobga olmasdan barqaror o'sish sur'atini oshirish qiyinligini ko'rsatadi - faqat tejash sur'atining vaqtinchalik o'sishi o'sishni tezlashtiradi, ammo barqaror holatda texnologik taraqqiyotning "Solow qoldig'i" hali ham zarur. Solow modeli zamonaviy yondashuvlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi: undan keyin endogen o'sish modellari (texnologik taraqqiyot iqtisodiy faoliyat natijasi deb hisoblanadi) paydo bo'ldi. Yalpi ishlab chiqarish funksiyasi:

$Y = F(K, L, A)$ (K — kapital, L — mehnat, A — texnologiya).

Uzoq muddatda o'sish faqat texnologik taraqqiyot (A) hisobiga bo'ladi (exogenous technological progress). Kapital jamg'arilishi (diminishing returns) kamayuvchi qaytish tufayli cheklanadi. "Oltin qoida" — optimal jamg'arma darajasi ($MPK = n + g + \delta$).

Afzalliklarini gapirsak, barqaror muvozanatni tushuntiradi, konvergenetsiya (qashshoq mamlakatlar boylarga yaqinlashishi) gipotezasini asoslaydi. Kamchiliklari esa texnologik o'sishni tashqi (exogenous) deb hisoblaydi.

Endogen o'sish modellari (Romer, Lucas va boshqalar, 1980-yillardan): Solow nazariyasining paydo bo'lishi texnologik taraqqiyot va inson kapitalining hissasi tashqi deb hisoblanmaydigan endogen modellarning rivojlanishiga turtki bo'ldi. Zamonaviy tadqiqotlar (Romer, Lukas va boshqalar) innovatsiya va ta'lim ilmiy-tadqiqot va ishlanmalarga investitsiyalar natijasi ekanligini hisobga oladi. Tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, "endogen o'sish modellari" aynan Solowning ishi tufayli paydo bo'ldi. Bu modellar qo'shimcha omilni kiritadi. Ular barqaror o'sishni yuqori sifatli kapitalning doimiy ravishda o'sishi orqali tushuntiradilar. Umuman olganda, zamonaviy nazariyalar institutsional va ijtimoiy omillarga urg'u beradi: bilim infratuzilmasini yaratish, biznes muhitini yaxshilash, mulk huquqlarini himoya qilish va boshqa islohotlar Harrod-Domarning qat'iy cheklovlarisiz o'sishni qo'llab-quvvatlashi mumkin.

Texnologiya, inson kapitali va innovatsiyalar ichki (endogenous) omillar. "AK modeli" yoki inson kapitali tashqi ta'sirlari (externalities) orqali doimiy o'sish mumkin.

Buning afzalliklari shundaki bilim, ta'lim, tadqiqot va rivojlantirish (R&D) ning rolini ta'kidlaydi; globallasuv va raqamli transformatsiya sharoitiga mos.

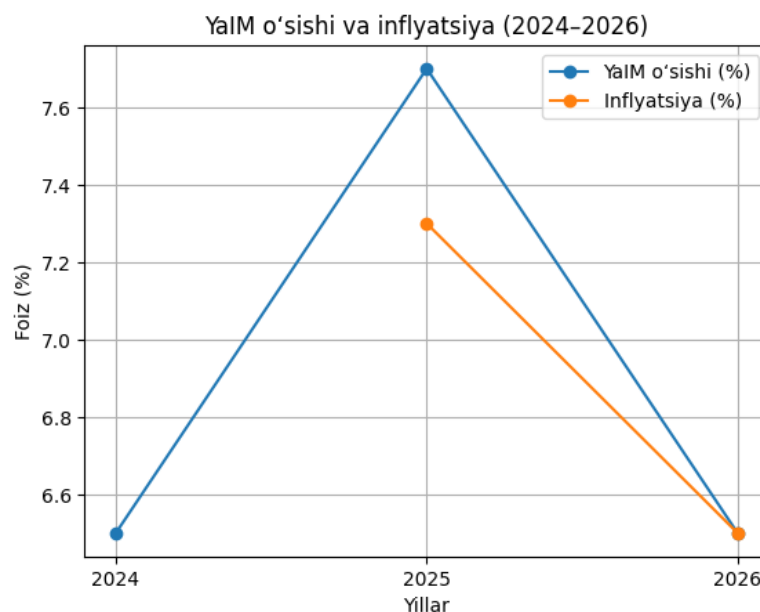
Xorijiy misollar: Janubiy Koreya, Singapur (inson kapitali va texnologiya orqali), O‘zbekistonda IT Park va raqamli iqtisodiyot rivoji.

1-jadval

An’anaviy va zamonaviy modellar solishtiramiz

Ko‘rsatkich	An’anaviy (Harrod-Domar)	Zamonaviy (Solow va Endogen)
Asosiy omil	Jamg‘arma va investitsiya	Kapital, mehnat, texnologiya (A)
O‘shish manbai	Kapital jamg‘arilishi	Texnologik taraqqiyot, inson kapitali
Muvozanat xususiyati	“Pichoq ustida” (zaif)	Barqaror, konvergenstsiya
Texnologiya roli	Hisobga olinmaydi	Markaziy (exogenous yoki endogenous)
O‘zbekiston uchun ahamiyati	Qisqa muddatli investitsiyalar	Uzoq muddatli barqaror o‘shish, “O‘zbekiston-2030”

Zamonaviy iqtisodiyotda O‘zbekiston Markaziy Osiyoda eng yuqori o‘shish sur‘atlaridan birini namoyish etmoqda. Xalqaro valyuta jamg‘armasi ma’lumotlariga ko‘ra, real YaIM 2025-yilda 7,7% ga o‘sadi (2024-yildagi 6,5% ga nisbatan). O‘shishga katta miqdordagi investitsiyalar, iste’mol talabi va neft va gaz daromadlari yordam beradi. Xizmat ko‘rsatish va qurilish sohalari sezilarli hissa qo‘shmoqda. Inflyatsiya 2025-yil oxiriga kelib 7,3% gacha pasaydi (yillik), bu samarali pul-kredit siyosatini aks ettiradi. 2026-yil uchun prognozga ko‘ra, o‘shish o‘rtacha inflyatsiya bilan 6-7% atrofida bo‘lib qoladi.

O‘zbekistonning o‘shiga turtki bo‘lgan asosiy omillar qator islohotlar va institutsional islohotlardir. Shoxatova va Rustamova ta’kidlaganidek, hozirgi o‘sh iqtisodiy liberallashtirish, investitsiya muhitining yaxshilanishi, raqamli transformatsiya va eksportni diversifikatsiya qilish bilan bog‘liq. Xususan, davom etayotgan "Raqamli O‘zbekiston 2030" strategiyasi va kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlash choralari unumdorlikni oshirmoqda. Chet el investitsiyalari va chet eldan pul o‘tkazmalarining oqimi, shuningdek, mehnat bozorining o‘shishi va demografik ko‘rsatkichlar muhim rol o‘ynaydi. Infratuzilma loyihalari va ta’lim texnologik taraqqiyot sur‘atini asta-sekin tezlashtirmoqda.

Umuman olganda, tarkibiy islohotlar (narxlarni liberallashtirish, tartibga solishni bekor qilish, xususiylashtirish va moliya bozorini rivojlantirish) uzoq muddatli o‘sh uchun zamin yaratmoqda. Kapital va texnologiyalarning kichik ulushini hisobga olgan holda, O‘zbekiston iqtisodiyoti uchun inson kapitali va ilmiy-tadqiqot ishlariga investitsiyalarni davom ettirish muhimdir. Ma’muriy to‘siqlarni yanada kamaytirish va innovatsiyalarni joriy etish orqali tezlashtirilgan o‘sh mumkin.

Amaliy tavsiyalar

Iqtisodiy o‘shni barqaror va uzoq muddatli ta’minlash maqsadida quyidagi amaliy chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

Birinchiidan, inson kapitalini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish zarur. Bu borada ta’lim tizimini takomillashtirish, zamonaviy bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish, shuningdek, kasbiy tayyorgarlik dasturlarini mehnat bozori talablariga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Yuqori malakali kadrlar iqtisodiy o‘shning asosiy drayverlaridan biri hisoblanadi.

Ikkinchiidan, innovatsiyalar va ilmiy-tadqiqot faoliyatini (R&D) rag‘batlantirish zarur. Xususan, startap ekotizimini rivojlantirish, texnologik parklar faoliyatini kengaytirish hamda innovatsion loyihalarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash orqali iqtisodiyotda yuqori qo‘shilgan qiymat yaratilishini ta’minlash mumkin.

Uchinchiidan, investitsiya muhitini yaxshilash va kapital resurslaridan samarali foydalanishni ta’minlash lozim. Bunda investorlarga qulay shart-sharoitlar yaratish,

institutsional islohotlarni chuqurlashtirish hamda kapitalni optimal taqsimlash orqali iqtisodiy o'sish sur'atlarini oshirish mumkin. Shu bilan birga, jamg'arma va investitsiya darajasini Solow oltin qoidasi talablariga yaqinlashtirish muhim hisoblanadi.

To'rtinchidan, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini keng joriy etish va raqamli transformatsiyani jadallashtirish orqali endogen iqtisodiy o'sish omillarini faollashtirish zarur. Bu esa infratuzilmani rivojlantirish, davlat xizmatlari samaradorligini oshirish va iqtisodiyotning raqamli segmentini kengaytirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, bu maqolada klassik Harrod-Domar va Solow modellari o'sishning turli manbalarini - mos ravishda kapital to'planishi va texnologik taraqqiyotni ta'kidlashi ko'rsatilgan. Zamonaviy endogen nazariyalar bu g'oyalarni birlashtirib, ta'lim, innovatsiya va institutlarning rolini ta'kidlaydi. O'zbekiston iqtisodiyoti faol islohotlar, investitsiyalar va mo'l-ko'l tabiiy resurslar tufayli barqaror o'sish bilan tavsiflanadi (so'nggi yillarda 6-7% dan yuqori). O'sish sur'atlarini yanada oshirish uchun institutsional takomillashtirish muhim ahamiyatga ega: huquqiy tizimni mustahkamlanishi, innovatsion muhitni rivojlantirishi va shuningdek ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Djumayev Z.A. Makroiqtisodiyot. O'quv qo'llanma. Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2018. – 279 bet.
2. Harrod, R.F. An Essay in Dynamic Theory // The Economic Journal. – 1939.
3. Domar, E.D. Expansion and Employment // American Economic Review. – 1947.
4. Solow, R.M. A Contribution to the Theory of Economic Growth // Quarterly Journal of Economics. – 1956. Vol. 70. No. 1.
5. Swan, T.W. Economic Growth and Capital Accumulation // Economic Record. – 1956.
6. Romer, P.M. Increasing Returns and Long-Run Growth // Journal of Political Economy. – 1986.
7. Lucas, R.E. On the Mechanics of Economic Development // Journal of Monetary Economics. – 1988.
8. Mankiw, N. Gregory. Macroeconomics. 8th edition. Worth Publishers, 2013.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi (PF-6079-son Farmon, 2020).